

BUJARÝ ZELENÝ VEČÍREK

ANEB JAK SKONČILY EVROPSKÉ MILIARDY URČENÉ K PODPOŘE BIODIVERZITY?

LUKÁŠ ČÍŽEK

Mgr. LUKÁŠ ČÍŽEK, Ph.D.

Entomolog zabývající se ekologií a ochrannou biologii lesů a stepí mírného pásu. Pracuje na Entomologickém ústavu Biologického centra AV ČR, přednáší na Jihočeské univerzitě i jinde.

Biodiverzita je slovo skloňované ze všech stran, zejména její úbytek pravidelně plní stránky nejen odborného tisku. A právem. Žijeme v době, kdy ochuzování přírody běží v historii Země rychlostí zřídka vídanou. A vůbec nejde jen o gorily, slony a tropické pralesy. Situace u nás je zřejmě v mnoha aspektech podstatně horší. Intenzifikace a unifikace lesnického a zemědělského hospodaření učinila z našich lesů a polí intenzivně obhospodařované, jednotvárné a vysoce produkční kultury, kde dokáže přežít jen zlomek jejich nedávných obyvatel. Na druhé straně pak útlum hospodaření vedl k opuštění a zarůstání nebo aktivnímu zalesnění míst, kde se intenzivně-produkční technologie uplatnit nedají. To jsou základní příčiny významného ochuzení biologické rozmanitosti. V České republice je za ohrožené považováno 60 % druhů rostlin a třetina až polovina živočichů. Řádově tisíce druhů organismů už z území naší republiky zřejmě vymizely, další dožívají na jedné nebo několika málo posledních lokalitách a nezbytně potřebují naši pomoc. Ta může spočívat ve vyjmutí jejich stanovišť z běžného hospodaření, úpravách vodního režimu, udržování vegetace v tom správném stavu a mnoha jiných způsobech péče. Jakýkoli zásah na podporu libovolného ohroženého nešťastníka prakticky vždy vyžaduje prostor a peníze. Obojího naštěstí máme dostatek. Chráněná území zabírají asi 15 % rozlohy České republiky a do ochrany přírody jsme v minulých

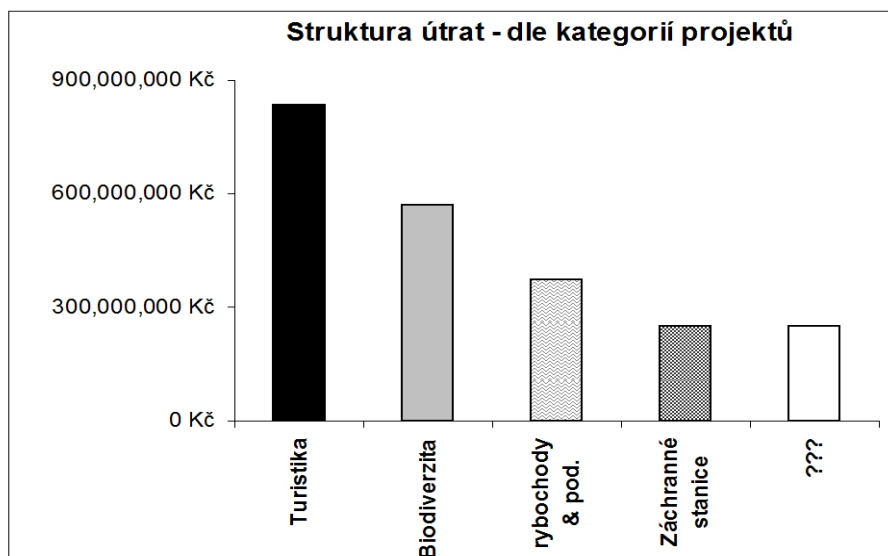
letech investovali opravdu vydatně. **Česká republika dostala mezi roky 2007-2014 jen v rámci Operačního programu Životní prostředí (dále OP ŽP) asi 130 miliard korun**, na „oblast podpory 6.2. Podpora biodiverzity“ jsme vynaložili 2,28 miliardy korun. Peníze jsou to nejen v české ochraně přírody nevídané. Po takové finanční injekci biologická rozmanitost naší země jistě pookřála a rozkvetla.

METODIKA

Pojďme se na tu krásu podívat společně a trochu zblízka. Stačí si stáhnout [Seznam schválených projektů OPŽP](#) (k 15. 2. 2016) a vyfiltrovat projekty financované v rámci oblasti podpory 6.2. „Podpora biodiverzity“ (prioritní osa 6 Zlepšování stavu přírody a krajiny). Je jich jako stříbrných stříkaček, celkem 333. Podle názvu projektu lze odhadnout, které ohrožené části přírodního bohatství naší vlasti mohl projekt pomoci. Název samozřejmě není ideálním vodítkem, kategorizace projektů je svévolná a závisí pouze na povrchních dojmech autora tohoto textu. Kdokoli jiný by některé projekty nepochybně hodnotil jinak (upozornění na přešlapy samozřejmě uvítám), celkové výsledky by to ale nejspíš příliš neovlivnilo. Peníze v této oblasti podpory byly určeny na osm okruhů, z nichž pouze dva s biodiverzitou přímo nesouvisí (body 5. a 6. v Tabulce 1). Celkem jsem projekty rozdělil do pěti kategorií: turistika (návštěvnícká infrastruktura chráněných a jiných území,

1. Opatření k ochraně ohrožených druhů rostlin a živočichů.
2. Zajišťování péče o chráněná území.
3. Opatření k překonávání migračních bariér - rybí přechody.
4. Regulace a likvidace populací invazních druhů rostlin a živočichů.
5. Realizace trvalých opatření na ochranu jeskyní a krasových jevů.
6. Obnova a výstavba návštěvnícké infrastruktury ve zvláště chráněných územích, ptačích oblastech, evropsky významných lokalitách, přírodních parcích a geoparcích.
7. Opatření k minimalizaci škod způsobených ohroženými druhy živočichů.
8. Studie zprůchodnění migračních překážek.

Možné okruhy útrat v rámci Operačního programu Životní prostředí, Oblast podpory 6.2 – Podpora biodiverzity

Rozdělení celkem 2,28 miliardy z Operačního programu Životní prostředí, oblast podpory 6.2. Podpora biodiverzity do kategorií podle názvů projektů

včetně lesních cest), biodiverzita (název projektu naznačoval záměr podpořit biodiverzitu a zároveň nespadal jinam), rybochody/jezy (stavby rybních přechodů, zprůchodňování vodních toků apod.), záchranná stanice a smíšená kategorie „???” (rybníky mimo ZCHU; projekty, jež nespádaly do jiné kategorie, případně jejich názvy zněly spíše podezřele).

Kategorizace projektů, příjemců, shrnující tabulky a vůbec data, z nichž jsem vycházel, jsou k dispozici [zde](#). Uváděné částky jsou „Celková schválená podpora“, nikoli částky skutečně vyplacené, protože ty se zřejmě ještě mohou měnit.

TURISTÉ A DALŠÍ OHROŽENÉ DRUHY

Navzdory celoročnímu hájení, intenzivnímu příkrmování a sofistikovanému vábení v naší přírodě velmi drasticky klesají (zejména s příchodem podzimu) počty turistů. Jejich situace je zjevně kritická, proto jsme **pro turisty z celkové částky na podporu biodiverzity vynaložili nějakých 837 miliónů korun (36,7 % celku)**. Mimořádně zajímavé jsou domy přírody, návštěvnická a environmentální centra. Na devět takových legráček padlo 468 miliónů (21 % z celku). Nejlevnějšímu bylo přiklepnuto 31 miliónů, nejdražšímu – Dům přírody Moravského krasu – pak krásných 78 miliónů. Vstupní budova areálu Punkevnických jeskyní slupla 43 miliónů, návštěvnická centra v Srní a na Kvildě dostala z peněz na podporu biodiverzity dotaci 65 a 56 miliónů a environmentální centrum v Železně Rudě bylo dotováno 41 miliony korun. Příroda Šumavy a Moravského krasu je nám neskutečně drahá. Jen škarohlíd může tvrdit, že stavby domů přírody nejsou pro-

středky efektivně vynaložené k podpoře biodiverzity. Někteří dokonce tvrdí, že ta mrcha příroda – snad aby se zajistila na důchod – zneužívá lásky, kterou k ní plnou srdce ochranářských potentátů. Ve své omezenosti samozřejmě nepochopí, proč za peníze, za které lze postavit celou ulici, stavět dům jediný. Navíc přírodě, které až dosud bylo tak dobře pod širým nebem.

Z prostředků alokovaných na podporu biodiverzity tedy *nepadlo* 1 444 miliónů (63 %) na oltář podpory turistů a ochrany lesních cest. Z nich šlo **na 15 záchranných stanic pečujících o zraněné živočichy čtvrt miliardy, tedy 11 % celku**. Většina ze zvířat v péči záchranných stanic nepatří k druhům skutečně ohroženým a do přírody se nevrátí. Záchranné stanice jsou velmi důležité pro ekologickou výchovu a rozhodně nepopíráme nutnost se o některá zraněná zvířata postarat. Fakticky ale nejde o podporu biodiverzity, jakkoli mnozí pracovníci záchranných stanic se mnou nebudou souhlasit. Ano, zde může záviset na úhlu pohledu. Z jakého úhlu však nahlížet skutečnost, že průměrný projekt v této kategorii stál 20 miliónů korun (16,6 miliónů z dotace OP ŽP), přitom šlo většinou o rekonstrukce? A odkud nahlížet na skutečnost, že rekonstrukce jediné záchranné stanice může stát skoro 75 miliónů korun (z nichž 54 bylo formou dotace), aby člověka nezačal tlačit žaludek nebo nižší části zaživacího traktu? Jde o částku, za kterou má správa nejedné CHKO nebo menšího národního parku pečovat o přírodu na svém území *dvanáct až šedesát tři let!*

Na zprůchodnění toků (kategorie „rybochody“) šlo 373 miliónů, tedy 16 % celkové částky. Naše řeky jsou rozkouskovány jezy

a dalšími překážkami na krátké úseky, mezi nimiž mohou vodní živočichové cestovat jen jednosměrně, po proudu. Zprůchodnění toků je tedy velice žádoucí a s péčí o biodiverzitu vodních organismů úzce souvisí. Bohužel pouze část projektů byla realizována tam, kde to je skutečně třeba (blíže viz [Birklen 2014](#)), a se zprůchodněním překážky se zřejmě často svezla i rekonstrukce jezu. Že věc byla výhodná, naznačuje i skutečnost, že všechny soukromé firmy a akciové společnosti, které z oblasti podpory 6.2. čerpaly dotaci, ji získaly právě na zprůchodnění toků. Přesto jde rozhodně o jednu ze zdařilejších částí utrácení evropských peněz na podporu biodiverzity. Jako jediný okruh útrat v sobě nese stopy koncepční snahy řešit reálný problém. Podobných problémů vyžadujících koncepční řešení a občas také velkorysé financování jsou ale v naší krajině řádově desítky.

Opět téměř čtvrt miliardy (11 % z celkové částky) bylo vynaloženo na projekty kategorie „???”. Ty nepasovaly do jiné kategorie nebo působily podezřele, jakkoli nelze vyloučit, že realizace některých byla přínosem. Jde například o různé rybníky mimo zvláště chráněná území (minimálně dle rychlého hledání na internetu), monitorizační obůrky, stabilizace lesů u usměňování návštěvnosti v národních parcích, obnovy ohrázení a zpevňování břehů řek zdůvodněné bobrem a podobně.

Zbývajících 588 miliónů korun, tedy 25 % částky tedy bylo vynaloženo na projekty, jejichž cílem dle názvu byla podpora biodiverzity (nejsou zahrnuty prostředky na zprůchodnění toků). Zde je třeba připomenout, že někdy projekt s podporou biodiverzity dle názvu nesouvisí, a přitom fakticky o podporu biodiverzity jde (viz níže např. cesty v Krkonoších), častější ale bude situace, kdy slibný název projektu zakrývá jiné potřeby nebo úmysly realizátora.

STUPNĚ VÍTĚZŮ

Velmi zajímavý je pohled na to, kdo z fondů čerpal a jak s penězi naložil. Zlatou medaili za schválených 270 miliónů v disciplíně podpora biodiverzity získává Správa Krkonošského NP. Většina šla na lesní a další cesty, podstatnou část vzaly lesnické projekty, u nichž si autor netroufá ani odhadnout, zda biodiverzitě pomohou nebo ji spíše poškodí (např. Rekulivace poškozených ploch po těžbě dřeva v Labském dole nebo Stabilizace významných lesních ekosystémů Krkonošského národního parku). Zároveň je třeba zdůraznit, že některé krkonošské cesty byly vysypány zásaditým vápencem, jehož postupné louhování

do okolí ohrožuje kyselomilnou flóru v okolí cest. Byly-li prostředky z OP ŽP použity k nahrazení vápence vhodnější horninou, pak minimálně část peněz vynaložených na krkonošské cesty k podpoře biodiverzity skutečně posloužila. Tři krkonošské projekty s podporou biodiverzity dle názvu souvisejí, jde o výřezy kleče a stabilizace vodního režimu rašelinišť.

Druhý nejlepší subjekt v čerpání peněz na podporu biodiverzity je s patnácti projekty za necelých 246 miliónů Správa NP a CHKO Šumava, která o pouhého půl milionu předběhla Agenturu ochrany přírody a krajiny ČR (AOPK). Na Šumavě bylo 55 % vynaloženo na turistické projekty, 8 % na projekty zjevně podporující biodiverzitu a 36 % na projekty kategorie „???”. AOPK na svých celkem 12 projektech dostala 245 miliónů. Z nich 159 miliónů (63 %) padlo na turistickou infrastrukturu, 91 miliónů na revitalizace, odbahnění a záchranu rybníků v chráněných územích (tedy podpora biodiverzity) a necelé 4 milióny stál „Projekt technických opatření k zajištění protierozní ochrany v PP Tiské stěny“ (kategorie „???”). AOPK má u nás na starosti ochranu přírody a spravuje rozsáhlé pozemky a mnohá chráněná území. Navzdory tomu její projekty realizované „v rámci oblasti podpory 6.2. Podpora biodiverzity“ působí

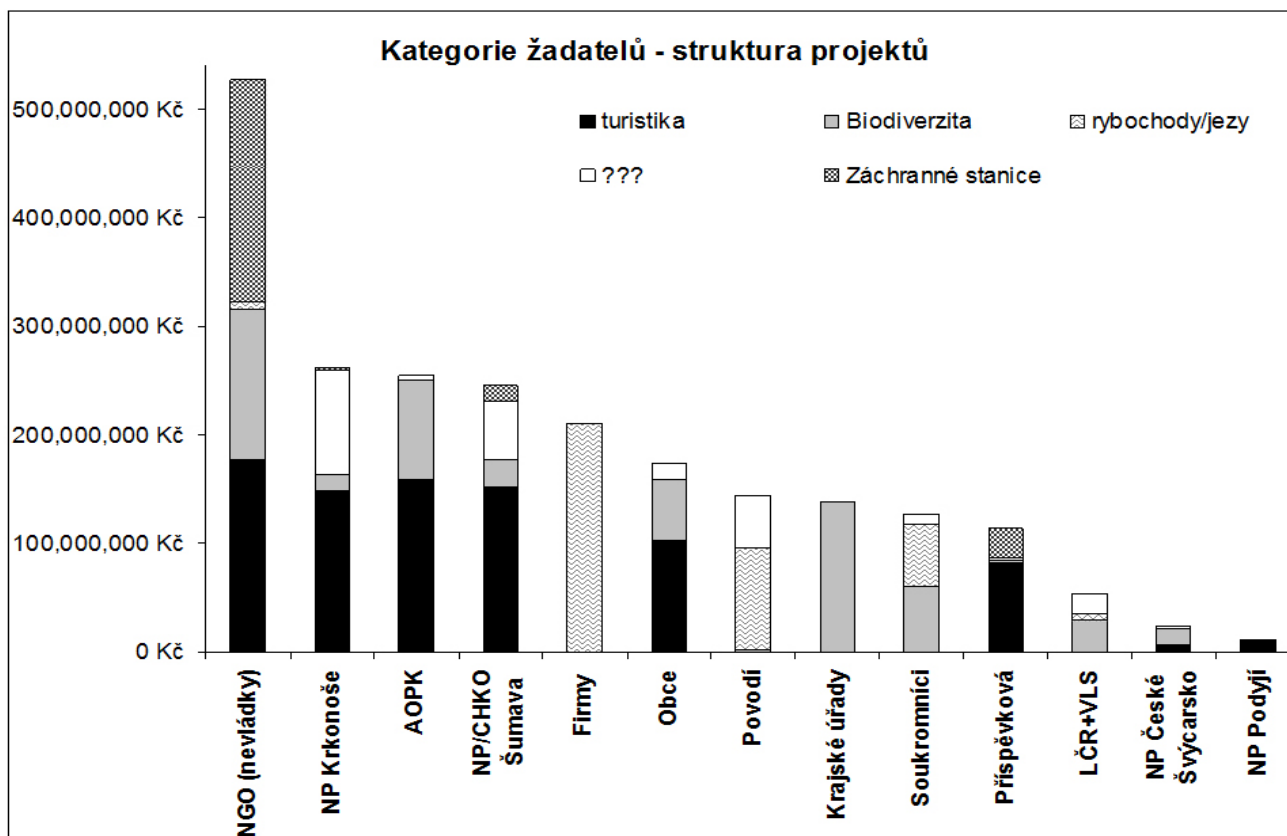
jako portfolio projektů Klubu českých turistů vedeného Jakubem Krčínem. Všechny realizované projekty AOPK byly schváleny do roku 2010, kdy byla Evropskou komisí vyloučena z možných žadatelů. Nebýt toho, mohlo portfolio projektů vypadat poněkud jinak. Ale také nemuselo.

Národní park Podyjí realizoval tři menší projekty, z nichž žádný s podporou biodiverzity nesouvisel. Národní park České Švýcarsko na podporu biodiverzity vynaložil přes 65 % ze získaných 24 miliónů. Statistika ukazuje, že o tom, co je podpora biodiverzity mají zřejmě lepší představu Vojenské lesy a statky a Lesy ČR než většina státem placených ochranářů. Z 50 získaných miliónů vynaložily Lesy ČR na projekty související s podporou biodiverzity 27 miliónů (52 % získaných prostředků). VLS získaly necelé 3 milióny pouze na projekty k podpoře biodiverzity. Že s penězi lze nakládat velmi rozumně dokazují krajské úřady. Ze 138 miliónů, které dostaly, šlo vše na podporu biodiverzity. Některé kraje ale příležitost nevyužily vůbec, jiné čerpaly jen malé částky.

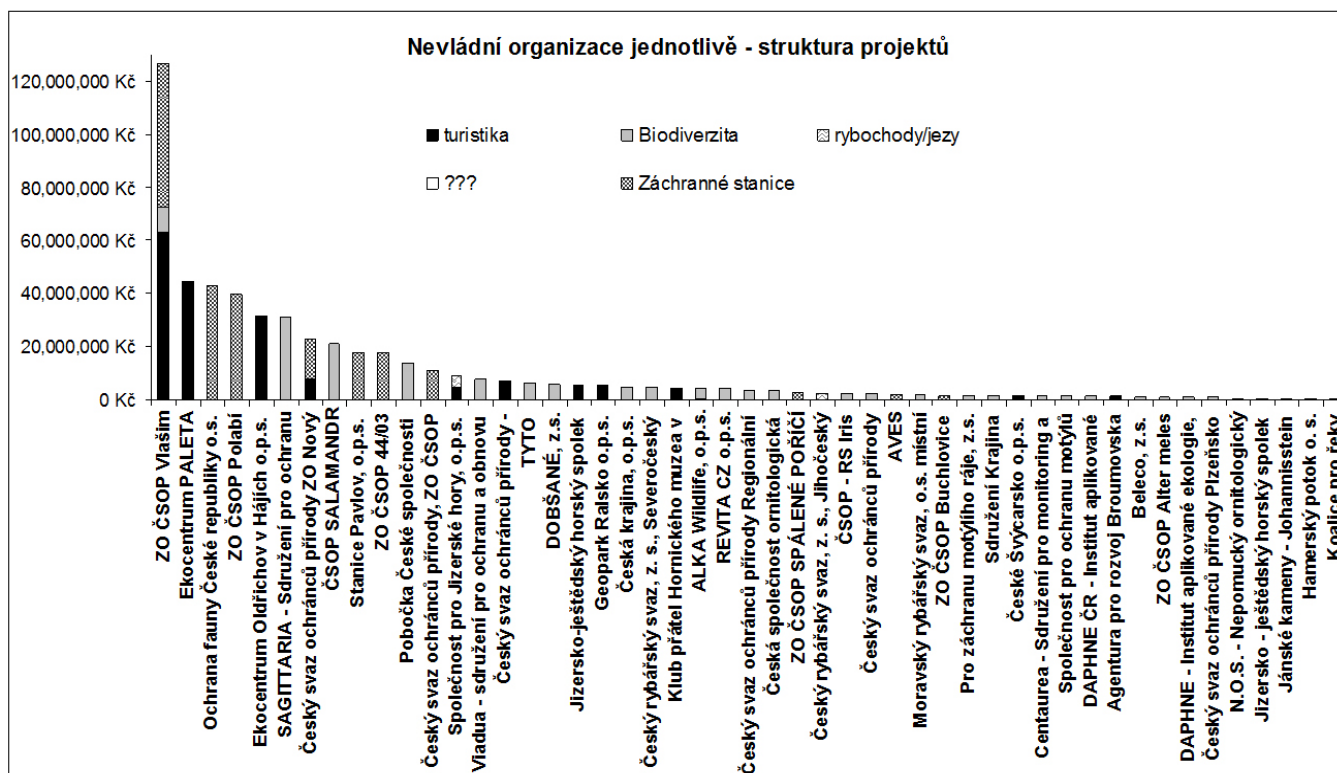
MILOVNÍCI PŘÍRODY

Nevládní organizace z dostupného balíku dosáhly na asi čtvrtinu dostupných peněz, celkem 516 miliónů korun.

Investovaly zejména do záchranných stanic (39 %), turistických projektů (34 %) a podpory biodiverzity (26 %). **Více než polovinu peněz pro nevládní organizace – celkem 261 miliónů korun – získal Český svaz ochránců přírody (ČSOP).** To není překvapivé. ČSOP je velká organizace sdružující asi 330 lokálních buněk, z nichž mnohé konají velmi záslužnou práci. Překvapivé už ale je, že **téměř polovina peněz pro ČSOP a čtvrtina peněz pro všechny nevládní organizace do jediné z nich šla.** Základní organizace **ČSOP Vlašim získala necelých 127 miliónů korun.** V úspěšnosti čerpání dotací na podporu biodiverzity se tak umístila na opravdu krásném čtvrtém místě. Hned za AOPK, s níž má společnou nejen vysokou úspěšnost v získávání peněz na podporu biodiverzity, ale částečně také vedení. Na rekonstrukci stanice pro zraněná zvířata zminěná ZO ČSOP vynaložila 75 miliónů korun (z nichž 54 miliónů byla dotace z OP ŽP). Na Vodní dům – Návštěvnické středisko evropsky významné lokality (EVL) Želivka bylo vynaloženo 70 miliónů korun (52 miliónů z OP ŽP). Na Blanicku je zjevně draho, naučná stezka “S rytířem na Blaník - nástupní místo, informační bod” přišla na málem 15 miliónů korun. Z kulatě sumičky prostředků získaných ČSOP Vlašim padlo 50 % na turistické projekty, 43 % na

Struktura útrat u hlavních příjemců a skupiny příjemců dotací z Operačního programu Životní prostředí, oblasti podpory 6.2. Podpora biodiverzity

Struktura útrat u hlavních příjemců a skupiny příjemců dotací z Operačního programu Životní prostředí, oblasti podpory 6.2. Podpora biodiverzity

záchrannou stanicí a velkorysých více než 7 % bylo na projekty na ochranu biodiverzity. Ostatní ČSOP na podpory biodiverzity vynaložily celkem 23 % získaných prostředků, ostatní nevládní organizace pak 36 %. Na kofinancování svých projektů ZO ČSOP Vlasim sehnala téměř 45 miliónů korun. Pro většinu potenciálních žadatelů z řad nevládních organizací bylo kofinancování hlavním problémem. Jak je možné, že zrovinka nevládní organizaci vedené klíčovým zaměstnancem resortu s nenulovou možností různých protislužeb se dařilo tak dobře? Vedení MŽP by se mělo zamyslet, zda je taková situace v pořádku a žádoucí. A to i v případě, že - řečeno sportovní terminologií - je za tím skutečně pouze hodně tvrdé práce a pak taky trochu toho štěstíčka.

TROCHA MORALIZOVÁNÍ DO VLASTNÍHO HNÍZDA

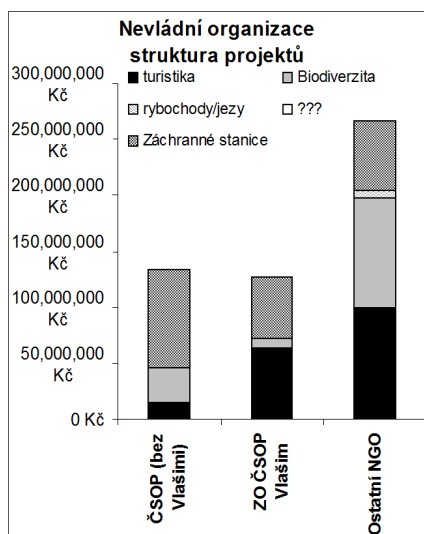
Je těžko odhadnout, kolik z 2,28 miliard korun z oblasti podpory 6.2 nazvané „Podpora biodiverzity“ skutečně nějakou biodiverzitu podpořilo. Na projekty, které podle názvu s podporou biodiverzity nějak zřejmě souvisejí, šla zhruba čtvrtina. Dále pomohla neznámá část z 16 % vynaložených na zprůchodnění vodních toků a neznámá (a spíše malá) část projektů kategorie „???“. Dramatický převis útrat na „Obnovu a výstavbu návštěvnícké in-

frastruktury“ nad útratami na „Opatření k ochraně ohrožených druhů rostlin a živočichů“, „Zajišťování péče o chráněná území“ nebo „Regulace a likvidace populací invazních druhů rostlin a živočichů“ je poměrně smutným výsledkem. Zejména státní organizace, jejichž hlavním úkolem je ochrana přírody, nám sebevědomě a nahlas vzkazují, že přírodu chránit neumějí nebo nechtějí. A nebudou, ani kdyby se v penězích k tomu určených měly utopit. Zde je žádoucí zopakovat, že v ČR je za ohrožené považováno 60 % druhů rostlin a třetina až polovina živočichů. Z tisíců zvláště chráněných území je těžké vybavit si jedině, o které by bylo pečováno skutečně vzorně. I nejcnější a nejnámější rezervace - například Mohelenská hadcová step i pálavský Děvín nebo Tabulová - od doby, co jsou rezervacemi, kvůli nedostatečné péči pozbyly minimálně polovinu bezlesí, tedy těch biologicky i ochrannýsky nejhodnotnějších stanovišť, která na nich najdeme. Jak narůstaly útraty z OP ŽP, klesal zároveň objem prostředků v Programu péče o krajinu, donedávna snadno dostupných a administrovatelných peněz na malé projekty. Možným důvodem je přesun prostředků z Programu péče o krajinu na kofinancování projektů z OP ŽP. Navzdory obrovským vynaloženým prostředkům tak OP ŽP možná dokonce přispělo ke snížení efektivity péče o přírodu. Neuměrně drahé

a často nejspíš zbytečné stavby ale potřebovaly peníze nejen na své kofinancování. Teď bude třeba se o ně starat, což dále zvýší provozní náklady ochrannářských institucí a může dlouhodobě dále ukrajovat z dostupných prostředků na péči o krajinu. Bez rozmyslu utracené peníze v naší přírodě výrazně chybí už teď a budou chybět i nadále. Zároveň lze v této situaci po politických jen těžko žádat o navýšení financí pro ochranu přírody. Těžko se zbavit dojmu, že jsme přírodu vlastně okradli.

PŘÍČINY

Tvrzení, že „lépe to nešlo“ je třeba brát s rezervou. Podmínky udělování projektů byly nastavovány převážně v České republice. Z programu mohla být údajně financována „obnovní“, nikoli „udržovací“ péče o chráněná území. Rozdíl mezi těmito kategoriemi závisí především na formulaci žádosti, zároveň množství lokalit obnovní péči zoufale potřebuje. Část problému vězí v tom, že k penězům se kvůli nastavení kofinancování těžko dostávaly nevládní organizace. Všechny činnosti nad určitou částku v rámci projektu totiž musely být soutěženy. Pokud by soutěž nevyhrál příjemce dotace, musel by dodavateli zaplatit na ruku. Projekty tedy bylo nutné kofinancovat hotovými penězi, nikoli třeba prací, jak je v branži zvykem. Jenže - až na výjimky - nevládní organizace hotovostí

Struktura útrat dotací z Operačního programu Životní prostředí, oblasti podpory 6.2. Podpora biodiverzity u nevládních organizací.

příliš nedisponují, takže z čerpání peněz byly nastavením programu prakticky vyloučeny. Přitom nastavení výzev právě se rozbíhající, druhé vlny OP ŽP ukazuje, že projekty mohou být i bez kofinancování a rovněž není nezbytné činnosti v rámci projektů soutěžit.

Problémem bylo rovněž chování administrátora projektů. Již schváleným a rozje-

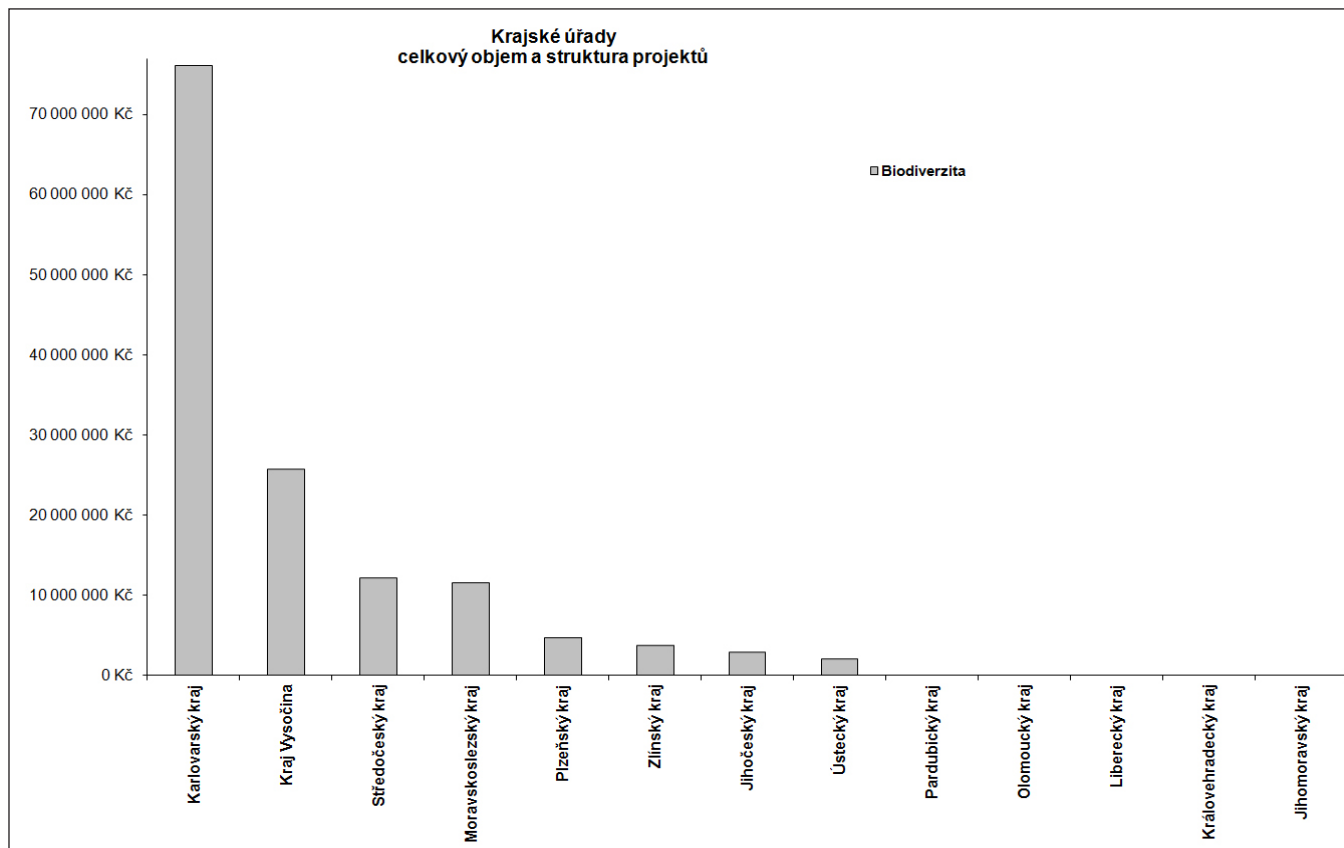
tým projektům, které úřední šiml několikrát přežvýkal, byl přesunem položek z uznatelných nákladů mezi neuznatelné náhle snížen objem dotace. Někteří příjemci tak plundrovali rodinné rozpočty nebo si po známých narychlo půjčovali statisíce, jiní projekty rezignovaně vraceli. Naopak patnácti projektům bylo financování oproti schválené výši navýšeno (až o 7 milionů). U devíti z nich byla žadatelem AOPK (celkem měla 12 projektů), u šesti Správa NP České Švýcarsko (celkem 6 projektů). Buď si tedy někteří žadatelé byli před správcem rozpočtu rovnější, nebo se houštím nařízení a pravidel dokázal prodat jen malý zlomek nejlépe informovaných žadatelů. **Administrativní náročnost projektů OP ŽP prakticky znemožnila realizace menších projektů, u kterých bývá efektivita vynaložených prostředků nejvyšší.** Využitelnosti OP ŽP nepřispěl ani způsob vyhlašování jednotlivých výzev, jejichž termíny zřejmě stanovoval zlomyslný generátor náhodných čísel.

OPTIMISTICKÉ VÝHLEDY

Peníze utracené z OP ŽP na podporu biodiverzity v posledních osmi letech naší přírodě ani zdaleka nepomohly tak, jak mohly. Je smutné si představit, jak za jejich zlomek mohla vypadat péče o velkou část

rezervací. Z Bruselu k nám do Operačního programu Životní prostředí pro období 2014-2020 míří 2,6 miliardy eur. Uvidíme, kolik z nich určíme k podpoře biodiverzity a jak s nimi naložíme.

Už teď je ale jasné, že na ochranu naší přírody stačit nebudou. Budeme-li o biodiverzitu pečovat jako doposud, nepostačí na zlepšení jejího stavu ani celý státní rozpočet. Snad po převedení armádních rozpočtů Číny a Ruska do rukou našich ochranářů by něco mohlo zbyť i na přírodu. Dobré vztahy našeho prezidenta s vládci těchto zemí budí naději, že se tento neortodoxní nápad podaří realizovat. Další možností je dramaticky změnit priority a přístupy, prověřat fosilizované struktury v relevantních organizacích resortu a věnovat se tomu, čemu se ochrana přírody věnovat má. Lidé znalí situace ale radí napsat na Hrad, do Moskvy a do Pekingy.

Krajské úřady všechny projekty zaměřily k podpoře biodiverzity. Celkem pět krajů ale možnost financovat péči o přírodu na svém území vůbec nevyužilo a pouze kraje Vysočina a Karlovarský čerpaly částky výrazně přes 10 milionů. Celkový objem dotací získaných všemi krajskými úřady je dohromady překvapivě nízký.